

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ
ПЕРИФРАСТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ З DO/DOEN/TUN В
АНГЛІЙСЬКІЙ, НІДЕРЛАНДСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ**

Марина ФАХУРДІНОВА (Житомир, Україна)

У статті розглядаються перифрази do/doen/tun+інфінітив в англійській, нідерландській, німецькій мовах та їх діалектах, досліджується їх структура та функціональні особливості, здійснюється порівняльний аналіз функціонування перифраз на сучасному етапі розвитку мови.

Ключові слова: перифраза, аналітична конструкція, емфаза, аспектуальна семантика, дуратив, прогресив, хабітуаліс.

Keywords: periphrasis, analytical construction, emphasis, aspect semantics, durative, progressive, habitualis.

Наявні в германських мовах перифрастичні конструкції з дієсловом "робити" (англ. *do*, нідерл. *doen*, нім. *tun*), яке походить від індоевропейського корня **dhe*, викликають постійний дослідницький інтерес, обумовлений своєрідністю їх еволюційного розвитку в даних мовах в діахронічній та синхронічній площинах. Маючи загальну вихідну точку та походження, перифрази з дієсловом "робити" обрали різні вектори розвитку в англійській мові, з одного боку, та в німецькій і нідерландській мовах, з іншого. З'ясування спільних рис та відмінностей функціонування перифраз з *do/doen/tun* на сучасному етапі актуалізує дане дослідження. Еволюція мови відбувається нехаотично, вона підкоряється певним законам розвитку, у тому числі граматикалізаційним процесам. Останні, проходячи загальні, характерні для більшості мов, етапи, підпадають під вплив різних чинників. Що визначає своєрідність процесу граматикалізації (перетворення лексичної одиниці на граматичну) в окремо взятій мові.

Аналітичні перифрастичні конструкції з *do/doen/tun* мають бівербальну структуру – складаються з допоміжного дієслова "робити" та інфінітива повнозначного дієслова. Конституентом даного бінома є західнонімецькі широкозначні дієслова *do/doen/tun*, яки мають найбільш узагальнене значення,

що існує в мові й актуалізується в контексті. Другим обов'язковим компонентом перифрази є немаркований інфінітив смислового дієслова, який вживається в конструкції без форманта *to/te/zu*.

Об'єктом дослідження є перифрастичні конструкції з *do/doen/tun*. **Предметом** дослідження є функціональні особливості даних аналітичних лексем. **Мета** статті – визначити структуру, функції біномів *do/doen/tun*+інфінітив в англійській, нідерландській, німецькій мовах та їх діалектах, а також здійснити порівняльний аналіз конструкцій.

Перифрастичні конструкції з дієсловом "*робити*" досліджені в англійській, німецькій і нідерландській мовах досить нерівномірно. В англійській мові інтерес науковців обмежується головним чином діахронічним розвитком перифрази з *do* (R. В. Hausmann, D. Stein, P. Poussa, A. Garret, N. Langer), менш вивчені діалекти (J. Klemola, B. Kortmann). В німецькій мові конструкція *tun*+інфінітив взагалі досліджена досить мало. Існують окремі напрацювання на матеріалі німецьких діалектів (A. Fischer, W. Abraham, H.-W. Eroms), а також історичного розвитку даного бінома (E. Weiss, N. Langer). Недостатніми можна назвати наукові розвідки і в нідерландській мові (N. Langer, L. Cornips, A. M. Duinhoven).

Англійська мова

Найбільш вивченою та інтегрованою в систему нормованої мови є аналітична конструкція з дієсловом *do* в англійській мові. Оригінальну концепцію перифрастичного *do* (*NICE properties of periphrastic "do"*) представляють Т. Невалайнен та М. Риссанен. Згідно цієї концепції *do*-перифраза має 4 основних функції: *N – negative; I – interrogative; C – code* (дієслово-замісник); *E – emphatic* [12: 35-50].

Типовим для англійської мови є використання дієслова *do* для побудови питальних та негативних речень, де воно є показником деяких граматичних ознак, таких як час, спосіб, вид. Використання *do* розглядається також як особливість синтаксичної структури англійської мови [3: 94] (1-3).

1) *Do you know this book?*

2) *Where **do** you live?*

3) *I **do** not understand you.*

При цьому *do* не можна назвати єдиним маркером таких конструкцій. Характерними ознаками питальних речень є, окрім *do*, питальні займенники та інтонація (2). Негативні речення, у свою чергу, неможливі без негативної частки (3). У негативних і питальних конструкціях *do* є повністю граматикалізованим, не має семантичної ваги і несе лише функціональне навантаження.

N – negative. В англійській мові допоміжне дієслово *do* сприяло перетворенню конструкції з постпозиційним запереченням в конструкцію із запереченням в препозиції:

4) *I read not.*

5) *I **don't** read.*

Що відповідає теорії О. Есперсена, згідно якої заперечення розташовується, як правило, в препозиції відносно смислового дієслова. В англійських реченнях з іншим допоміжним або модальним дієсловами, де *not* стоїть безпосередньо перед повнозначним дієсловом, *do* не вживається.

6) *I must not read.*

Крім того, характерною для розмовної англійської мови є тенденція до вживання сталої форми *don't (do not)* в усіх особах теперішнього часу, на відміну від нормованої мови, де в 3 особі однини виступає форма *doesn't* [3: 99].

7) *She **don't** read*

I – interrogative. Ряд дослідників стверджує, що участь дієслова *do* в питальній конструкції можлива лише в англійській мові [5: 8]. Т. І. Резникова описує декілька мов, що використовують "*робити*" в питальних конструкціях, вони зосереджені в двох ареалах: південний захід США – Мексика і Папуа-Нова Гвінея. Але слід зазначити, що і в цих мовах дієслово "*робити*" не є універсальним засобом для побудови питань. Таким чином, англійську мову можна вважати єдиною, що використовує ауксиллярний *do* ("робити") в питальних реченнях [3: 100]. Вживання *do* пояснюється, можливо тим, що

сміслове дієслово в англійській мові не може займати в питальних реченнях початкову позицію, і ця позиція заповнюється допоміжним дієсловом *do*.

C – code. Особливістю англійської мови є використання *do* в якості дієслова-замісника. Ця функція зустрічається, в першу чергу, в реченнях, де присудком виступає та ж дієслівна лексема, що і в попередньому реченні. В такому разі, щоб уникнути повторів, вживається *do*, причому в тому ж часі, що і попереднє дієслово.

8) *My father heard it all as plainly as I did.* (Мій батько чув все це так само ясно, як і я).

Крім того, використання дієслівної лексеми *do* як субститута смислового дієслова зустрічається в англійській мові в коротких відповідях.

9) *Do you like this book? – Yes, I do.*

E – emphatic. Вживання перифрастичної конструкції з *do* у функції емпізи в оповідних ствердних та імперативних реченнях пов'язане не із структурними особливостями мови, а з прагматичними цілями вислову. Тобто на відміну від питальних і негативних конструкцій, *do* виконує семантичну функцію. У цій функції *do* у відповідній формі займає місце перед смисловим дієсловом, яке вживається у формі «чистого», немаркованого інфінітива – без форманта *to*, при цьому *do* є головним наголошеним компонентом. Традиційне розуміння емпізи (від греч. *emphasis* – роз'яснення, вказівка, виразність) пов'язане з виділенням лексичного наповнення дієслівної лексеми, наступної за *do*, а також для надання вислову експресивного відтінку, для вираження емоцій і психічного стану мовця.

10) *I do like it.* (Мені це дуже подобається)

11) *He did cry.* (Він сильно закричав)

12) *We do understand your difficulties.* (Ми дуже добре розуміємо ваші труднощі) [1: 50]

Слід підкреслити, що функціональні можливості емпізи набагато ширші. Н. Г. Гавриленко пропонує розрізняти два її аспекти: 1) емпіза як засіб передачі психічного, емоційного стану мовця; 2) емпіза як логічний наголос,

що служить для смислового підкреслення, виділення компонента вислову з певною метою [1: 50].

13) *You never came home last night. – I **did** come home.* (Ти так і не прийшла додому вчора ввечері. – Я прийшла додому (хоч ви і не вірите).

Приклад (10) ілюструє логічне виділення смислового дієслова, а також акцентує увагу не лише на самому вислові, але і на його зв'язку з попереднім реченням. В емфазі *do* не вживається з допоміжними дієсловами, проте існують слова, які досить часто зустрічаються з *do* в перифрастичній емфатичній конструкції, наприклад, *have, get, know* та ін., а також сполучники *although, but, however* [14: 50].

Вживання *do* в імперативних реченнях властиве нормованій мові при побудові негативної форми наказового способу.

14) ***Don't** go away!* (Не йдіть!)

Крім того, участь *do* пов'язана з можливістю його функціонування у ролі замітника модальних дієслів (*should, must*), які не мають форми наказового способу. Використання *do* у такому разі більш характерне для усної мови, і рідко зустрічається в письмових джерелах. [2: 119]. Участь *do* переносить акцент з нейтрального спонукання на посилене:

15) ***Do** try and take a balanced diet.* (Варто все ж таки спробувати збалансовану дієту.) [2: 120]

Характерним для розмовної мови є також вживання *do* в **наказових реченнях для надання питанню ввічливішого відтінку**, в якості еквівалента слова *please*:

16) ***Do** be careful!* (Будь ласка, будьте уважні!)

Що стосується вживання перифрастичної конструкції з *do* в англійських діалектах, то тут її функціонування пов'язане перш за все з **аспектуальністю**. Згідно Б. Кортману, однією з основних функцій даного бівербального комплексу на британських островах, в Ірландії, південно-західній Англії та Уельсі є **хабітуальна семантика** [10: 250].

17) *There does be a meeting of the company every Tuesday.* (Збори компанії проводяться кожний вівторок.)

Підтвердженням цьому може служити паралельне існування в південно-ірландському діалекті синтетичних та аналітичних форм, наприклад, *He sees* або *He does see*; *He is* або *He does be*, з однією лише відмінністю: допоміжне дієслово *do* підкреслює регулярність дії [3: 63].

18) *I do be at my lessons every evening from 8 to 9 o'clock.* (Кожен вечір з 8 до 9 години я буваю на заняттях).

Характерним для західних діалектів і діалектів південного Уельсу є використання застиглої форми *do* (для теперішнього часу) та *did* (для минулого часу).

19) *He do/did go to the cinema every week.* (Він ходить /ходів в кіно кожного тижня.) [3: 63]

Прогресивна семантика перифрастичного *do* характерна, згідно Б. Кортману, для карибських креолів та піджинів:

20) *di man di sel bins an rays.* (*The man is selling beans and rice.* Людина продає боби і рис) [10: 249]

Таким чином, аналітична конструкція *do*+інфінітив в нормованій мові є повністю граматикалізованою й інтегрованою в систему мови (питальні та негативні речення, емпіза, субституція). Вживання перифрази в діалектах пов'язане з аспектуальною семантикою, в першу чергу, з хабітуалісом і прогресивом.

Нідерландська мова

Нідерландська перифрастична конструкція *doen*+інфінітив вважається в стандартній мові неграматичною, при цьому вона широко розповсюджена в голландських діалектах (Лангер 2001:14). Згідно Л. Корніпс, нормована мова визнає дві форми вживання допоміжного *doen*: у **каузативній** та **емфатичній** конструкціях [4: 86].

21) *De zon doet de temperatuur oplopen.* (Сонце робить (заставляє) температуру підніматися).

При цьому дослідники підкреслюють, що вживання перифрази в усній розмовній мові (як семантично спустошений елемент для спрощення дієслівного відмінювання) характерне для людей малокомпетентних в мовному плані, а також дітей і тих, хто з ними спілкується [7: 111]. Л. Корніпс також вказує, що перифраза з *doen* набагато частіше вживається малоосвіченими людьми, ніж інтелігенцією [4: 98]. Такому ставленню до перифрастичної конструкції сприяє її негативна оцінка в лінгвістичній літературі та стигматизація носіїв мови, що її вживають [11: 18].

Таким чином, до нормованої нідерландської мови допоміжний *doen* увійшов, головним чином як каузативне дієслово. В діалектах коло функцій і сфер вживання конструкції *doen*+інфінітив набагато ширше. Вона зустрічається в багатьох діалектах, а саме в провінціях Гронінген, Дрент, Твент, Зеєланд та ін. Найцікавішим для вивчення є, на думку Л. Корніпс, регіон міста Хеєрлен (Heerlen), у зв'язку зі своєрідною діалектологічною ситуацією, що склалася там. Хеєрлен це невелике містечко в провінції Лімбург. Розташування його поблизу від кордонів з Бельгією та Німеччиною, бурхливий розвиток промисловості після виявлення значних запасів кам'яного вугілля та розробки вугільних родовищ, і як наслідок – приплив робочої сили з інших районів Нідерландів і з-за кордону, вплинули на розвиток своєрідної мовної ситуації. Лімбургський діалект, на якому говорило місцеве населення, був значно потіснений іншими мовами та діалектами. Внаслідок асимілятивних процесів було створено новий різновид нідерландської мови *Heerlen Dutch*. Однією з особливостей цього діалекту є активне вживання конструкції *doen*+інфінітив. Серед основних функцій перифрази можна назвати, в першу чергу, вираження **аспектуальної семантики: хабітуаліса, дуратива та прогресива**.

Німецька мова

Описова конструкція *tun*+інфінітив вважається неправильною вже з 18 ст. Вона виключається з нормованої мови як зайва завдяки зусиллям німецьких граматистів-пуристів. В сучасних наукових граматиках негативне відношення до конструкції зберігається. Перифраза з *tun* дефінується як коректна лише в

одному випадку, коли інфінітив стоїть на першій позиції в реченні і бере на себе синтаксичну роль повнозначного дієслова.

22) *Singen **tut** sie gern. Gesehen habe ich sie schon, aber kennen **tue** ich sie nicht* [6: 892].

Tun-перифраза з інфінітивом в кінцевій позиції визначається як неграматична, оскільки участь *tun* невиправдана, веде до зайвого розширення предиката та розглядається лише як розмовний варіант.

Однією з головних функцій аналітичної конструкції *tun*+інфінітив слід вважати **емфазу** – виділення певних елементів в реченні. За допомогою *tun*-перифрази інфінітивна дієслівна форма повнозначного дієслова може бути **топікалізована**, що тягне за собою особливе виділення. Переміщення певної мовної одиниці на нову, нехарактерну для сталого порядку слів, притаманного німецькій мові, позицію, виділяє її не лише на синтаксичному, але й на комунікативному рівні. В разі виділення інфінітива необхідне відновлення фінітних характеристик вислову, для цього і використовується семантично нейтральне дієслово-субституент, в даному випадку – *tun*.

23) *Rauchen zum Beispiel **tat** er auch nicht. Angeln **tut** er* [8: 47].

Лексема *tun* хоча й знаходиться завжди "напоготів", обмежується лише деякими мовними стилями і жанрами, що визначає наступну функцію *tun*-перифрази: використання конструкції як **стилістичного засобу**. Оскільки ця аналітична форма визнається в стандартній мові некоректною та неграматичною, то цільовим використанням її можна досягти потрібного ефекту, наприклад, для передачі просторіччя, дитячої мови або певного діалекту.

Запобігання вживання флексованих форм з небажаними звуковими послідовностями (при з'єднанні основи та особистого закінчення повнозначного дієслова), невдалих складових структур, ритмічно складних форм та розриву стійких сполучень можна назвати подальшою функцією конструкції *tun*+інфінітив. В цьому випадку особисті закінчення приєднуються безпосередньо до формального *tun*, а смислове дієслово залишається

незмінним. Це ж характерно для розмовного та дитячого мовлення, коли мовець не замислюючись вживає відмінювану форму дієслова *tun* (як в презенсі, так і в претериті) та економить при цьому розумові зусилля. Наприклад, сумніваючись у формі претерита дієслова *backen*: *buk* або *backte*, мовець може вирішити цю "проблему", вживши *tun*: *Der Bäcker tat das Brot backen* [13: 66].

Конструкція *tun*+інфінітив використовується крім того для зменшення категоричності прохання або вимоги, щоб **додати імперативному вислову ввічливого відтінку**:

24) *Stehen Sie auf! Tun Sie aufstehen!*

Як і в інших германських мовах, аспектуальна семантика характерна, в першу чергу, для німецьких діалектів. Досліджуваний дієслівний комплекс вживається, в такому випадку, для вираження: **дуративної** семантики (25) (підкреслення тривалості дії), **прогресивної** семантики (26) (представлення динамічної ситуації в процесі її розвитку), **хабітуального** значення (27) (для позначення ситуацій, що регулярно повторюються), **дезиративного** значення (28) (висловлювання бажання певного суб'єкта).

25) *Der Mann tut schon den ganzen Tag lang essen.* (Чоловік їсть вже цілий день) [11: 39].

26) *mei frau duad bigln.* (Моя дружина (зараз) прасує) [9: 144].

27) *Andere Männer tun Briefmarken sammeln oder Münzen* (Інші чоловіки збирають марки або монети (мають звичку)) [9: 39].

28) *I han hunga, i düüd gern.* (Я голодний, я б поїв) [3: 85].

Крім того, німецькі діалекти залюбки використовують *tun* для утворення умовного способу:

29) *Ich det was esse.* (Ich täte was essen) (Я б щось поїв) [14: 37].

Порівнюючи західногерманські конструкції *do/doen/tun*+інфінітив, приходимо до висновку, що паралельний розвиток нідерландської та німецької перифрази протиставляється англійському біному. Можна припустити, що одноманітність функцій бівербальних комплексів з *doen* і *tun* обумовлена безпосередньою територіальною близькістю двох країн і відповідно схожими

процесами мовного розвитку. Аналітичні конструкції з *doen* і *tun* вважаються в обох мовах граматично некоректними, характерними для мови малоосвічених людей та дітей. Нормою визнається вживання перифраз у функції емпізи (у німецькій мові лише в топікалізованій позиції) та стилістичного засобу. Окрім цього нідерландська мова уможливує існування *doen* як каузативного дієслова, а німецька мова – для надання імперативу ввічливого відтінку.

Для нормованої англійської мови характерна повна граматикалізація перифрази з *do* в питаннях та запереченнях, у функції емпізи та заміщення певної дієслівної лексики. Тут *do* є десемантизованим, порожнім елементом, повністю позбавленим автономності.

Загальним для всіх трьох мов є вираження аспектуальної семантики в діалектах (дуратив, прогресив, хабітуаліс).

На основі проаналізованого матеріалу спробуємо зробити порівняльний аналіз семантичних функцій конструкцій з *do/doen/tun* на основі англійської, нідерландської і німецької мов та їх діалектів.

Таблиця 1

Функції перифрастичних конструкцій з *do/doen/tun*

Мова / Функції	Англійська мова	Нідерландська мова	Німецька мова
Емпіза			
Питання			
Заперечення			
Імператив			
Аспект. семант.			
Каузат. семант.			
Кон'юнктив			

Таблиця наочно показує, що найбільш поширеним є вживання перифрази у функції емпізи та задля вираження аспектуальної семантики, а також, що англійська мова використовує її в найширшому спектрі функціональних значень. Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні

перифрастичних конструкцій *do/doen/tun*+інфінітив в англійській, нідерландській, німецькій мовах та їх діалектах в інших аспектах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гавриленко Н.Г. К вопросу о статусе эмфатического *do* в современном английском языке // Филологические науки. Вопросы теории и практики, №2 (9). – 2011. – С.49-52.
2. Гавриленко Н.Г. Перифрастические конструкции с глаголом *do* в современном английском языке: дисс... канд..филол.наук: 10.02.04 / Наталья Григорьевна Гавриленко. – Тверь., 2002. – 195 с.
3. Резникова Т. И. Грамматикализация конструкций с глаголом «делать»: типология и семантика: дисс... канд.филол.наук: 10.02.20 / Татьяна Исидоровна Резникова. – М., 2003. – 143 с.
4. Cornips L. Habitual *doen* in Heerlen Dutch / Do in English, Dutch and German: history and present-day variation / Ingrid Tieken Boon van Ostade... (eds.). – Munster: Nodus Publ., 1998. – P. 83-102.
5. Dahl Ö. Negation in universal grammar / Gothenburg Papers in theoretical linguistics, No.33. – Göteborg, 1977. – P.5-52.
6. Duden: Richtiges und gutes Deutsch. Band 9, [6.Aufl.] – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2007. – 1053 S.
7. Duinhoven A.M. Het hulpwerkwoord *doen* heeft afgedaan / Forum der letteren 35, 2. – 1994. – P.110-131.
8. Erben J. Tun als Hilfsverb im heutigen Deutsch /Engel U., Grebe P., Rupp H. Festschrift für Hugo Moser. – Düsseldorf: Schwann, 1969. – 46-52 S.
9. Eroms H.-W. Indikativische periphrastische Formen mit DOA im Bairischen als Beispiel für latente und virulente syntaktische Regeln / Hans Werner Eroms // Wiesinger P. Beiträge zur Bairischen und Ostfränkischen Dialektologie. – Göppingen: Kümmerle, 1984. – 123-135 S.
10. Kortman B. DO as a tense and aspect marker in varieties of English / Dialectology meets typology. Dialect Grammar from a cross-linguistic Perspective/ Berlin, New York. – 2004. – P.245-276.

- 11.Langer N. Linguistic Purism in Action: How auxiliary tun was stigmatized in Early New High German. Berlin, New York. – 2001. – 60 p.
- 12.Nevalainen T., Rissanen M. Do you support the Do-support? Emphatic and non-emphatic do in affirmative statements in present-day spoken English / Papers from the Scandinavian Symposium on Syntactic Variation. – Stockholm, 1985. – P. 35-50.
- 13.Sick B. Der Dativ ist dem Genitiv sein Tod / Bastian Sick. Folge 3, [5. Auflage]. – 2007. – 262 S.
- 14.Schwarz Ch. Die tun-Periphrase im Deutschen. Zur Erlangung des akademischen Grades des Magister Artium / Ch. Schwarz. – Ludwig-Maximilians-Universität: München, 2004. – 170 S.